

* ग्रामसभा :-

वर्तमान कालील ग्रामसभेप्रमाणे प्राचीन कालात सुद्धा ग्रामसभा महत्त्वाची भूमिका पार पाडीत असे. परंतु वर्तमान कालात संप्रचारास ग्रामसभेची वेळेक बोलावणे बंधनकारक असते. तसे प्राचीन कालात ग्रामसभेची वेळेक बोलावणे ग्राम प्रहारास बंधनकारक नसे ती एक राजकीय संस्था असे जणु काही प्राचीन कालातील ग्रामसभा ग्रामशासनात संघटीतपणे कार्य करणारी संस्था असे. भारतात अगदि सुरवातीच्या काळामध्ये ग्रामसभेचे स्वरूप काय होते. ग्रामसभेची रचना कशी होती ग्रामसभेत कोणकोणत्या विषयावर चर्चा होत असे इत्यादि बाबीची माहिती उपलब्ध नाही. परंतु गंतवत्या कालातही ग्रामसभेचे स्वरूप अगदि ज्या बाबी संबंधीची माहिती आढळून येते. महाराष्ट्रात मात्र प्राचीन काळापासून ग्रामसभा अस्तित्वात आहे. महाराष्ट्र व्यतिरिक्त कुनातही व तामीळनाडू मध्ये सुद्धा प्राचीन ग्रामसभा अस्तित्वात होत्या. अस कर्नाटकाल सापडलेल्या आहेत शिवाळेशा. वरून आढळून येते. तसेच ग्रामसभेत जवणारास २००० ५०० सदस्य असत. म्हणून ग्रामसभा ही व्यापक स्वरूपाची संघटना होती. तसेच ग्रामसभेला वेगवेगळ्या नविन अधिकारव्या जात असे.

कर्मकांत त्यांना महाजन्म तर महाराष्ट्रात
महत्त्व आणि लाभानाडुमध्ये परमकम असे
व्हटक जात अस.

ग्रामसभेच्या बरेकीच्या अर्थस-
स्थानी ग्राम प्रमुख अस. गावात निमाण झाल्या
प्रश्नावर विचार विनीमय करण्यासाठी ग्रामसभेची
बरेक बोकवीत अस व्होजे ग्रामसभेची बरेक
बोक विद्यासाठी आजच्या सारखे निश्चित अस निश्चय
नव्हते. निमाणे हाणा-या प्रश्नावरून ग्रामसभेची
बरेक बोकविद्याची किंवा नाही हे ग्राम प्रमुख
उश्वित अस. गावातील बाळांना बरेकीची सुचना
देण्यासाठी दंडीचा उपयोग केला जात अस. गावातील
ग्रामसभेच्या बरेकीस जास्तीत जास्त लोक राहत अस.
ग्रामसभेचे गावातील जवळपास सर्व लोकांचा समावेश
असल्यामुळे गावातील दैनंदिन प्रश्न सोडविण्यासाठी
ग्रामसभा फारशी उपयुक्त अस. म्हणून गावातील
दैनंदिन व्यवहारातील प्रश्न सोडविण्यासाठी ग्राम-
प्रमुखांना मदत करण्यासाठी ग्रामसभेच्या सदस्यातून
काही सदस्याची एक समिती स्थापन केली जात अस
त्यामध्ये गावातील अमुभवे, ज्ञानवंत, प्रतिष्ठित
चरित्रवान सदस्यांचा समावेश अस. या समिती-
लाय ग्रामपंचायत या नावाने ओळखली जात अस.

∴ ग्रामपंचायतीचे कार्य ∴ →

प्राचीन काळात प्रतिष्ठित
व्यक्ती हाकात येऊन गावातील प्रश्न सोडवित असत.
व्होजेच्या व्यक्ती प्राचीन काळातील ग्रामपंचायती
चालवित हात्या. अशा ग्रामपंचायतीची स्वाभीक कार्य
करीत असतात.

1) गावातील महसुल गोळा करणे ∴ →

प्राचीन भारतातील
ग्रामपंचायतीचे स्वाभीक महत्त्वाचे कार्य व्होजे गावातील
महसुल गोळा करणे हाय.

आज राज्यसरकार जमिनीवर शेतसारा आकारले आणि लक्षाव्या माफात वसुल करते आणि ल्याघप्रमाण प्राचीन काळातसुद्धा मध्यवर्ती सरकार जमिनीवर कराचा दर निश्चित करित असत. मध्यवर्ती सरकारने निश्चित केलेल्या दराप्रमाण प्रत्यक्ष लाकांकडून कराचा वसुली करण्याचे कार्य ग्रामपंचायत करित असते. प्रत्यक्ष कर वसुलीच्या कार्यात केंद्रसरकार अजीव हस्तक्षेप करित नसे. ग्रामपंचायत ग्राम प्रमुखाच्या मार्गदर्शनानुसार व नियंत्रणाखाली कर वसुलीचे कार्य करित असे. तसेच आजच्या काळात राज्यसरकार अतिवृत्तीच्या काळात ज्या प्रमाणे शेतकर्याचा शेतसारा माफ केला जात असे. ल्याघप्रमाण प्राचीन काळातही नैसर्गिक आपत्तीच्या काळात ग्र.प. केंद्रीय सरकारशी विचार विनिमय करून कर कमी करण्याची विनंती मध्यवर्ती सरकारला करित असे परंतु सुद्धा सुखद्वया वर्ष कर निश्चित केल्यानंतर गावातील संपूर्ण कर वसुल करण्याची जबाबदारी ग्राम पंचायतीवर असे.

४) गावाच्या हद्दीतील पडित जमिनी संबंधीचे कार्य :-

आजच्या प्रमाणे प्राचीन काळातसुद्धा काही जमिनी पडित होत्या. गावाच्या हद्दीतील अशा पडित जमिनीवर गाव पंचायतीचा अधिकार असे त्यामुळे गावातील पडित जमिनीची विव्हेवाह करी लावायची हे ठरविण्याचा अधिकार ग्रामपंचायतीस होता.

चंद्रगुप्त मौर्याच्या काळात तर गावातील पडित जमिनी संबंधी निर्णय घेण्याचा असताना तर त्यापूर्वी केंद्रीय सरकार ग्रामपंचायतीची मंजूरी घेत असत

③ गावातील संघर्ष मितविणे :-

प्राचीन काळात ही ग्रामपंचायतीला गावातील संघर्ष मितविण्याची कार्ये करावे लागत असे. संघर्ष किंवा मतभेद कुटुंब पातळीवर नंतर गावपातळीवर सोडविले जात असेत. परंतु सुरुवातीला गांभीर स्वयंपाचा गुन्हा असले तर अशा प्रकारची सोडवणूक केंद्रीय सरकार सोडविले असे.

साधारणतः अशा गुन्ह्यात जाजदारी गुन्हा वाकलीत ही ग्रामपंचायतीस व्यापक अधिकार होते. कारण लहान लहान प्रकारां केंद्रीय सरकारकडे पाठविण्यासाठी प्राचीन काळात आजच्या सारख्या दळणवळणाच्या सुविधा नव्हत्या. तसेच रात्री आणि परंपराचा पगडा लोकांवर असल्यामुळे हे अधिकार ग्रामपंचायतीकडेच होते.

④ मंदिराच्या प्रशासनाविषय :-

प्रशासन करण्याचे कार्य ग्रामपंचायत गावच्या क्षेत्रातील मंदिराचे करित असे यासाठी ग्रामपंचायत व्यवस्थापक अनुभव हजार व्यक्तींची एक उपसमिती स्थापन करित असे. ही उपसमिती मंदिराच्या आर्थिक व्यवहार मंदिराची पूजा अर्चा यथे रितीने होते की नाही यावर वारकाईन् लक्ष ठेवित असे.

⑤ नैसर्गिक आपत्तीचा वाकलीत काय :-

प्राचीन काळात सुद्धा नैसर्गिक आपत्तीची परिस्थिती निर्माण होण्याची अतिवृष्टी मूले दुष्काळाची स्थिती उत्पन्न वहायची. अशा दुष्काळाच्या काळात गावात निर्माण झालेली आपत्ती दूर करण्यासाठी ग्रामपंचायत गावातील लोकांच्या सहाय्यांना प्रयत्न करित असे यासाठी गावातील लोकांच्या जमीनी गहाल ठेवून कर्ज देत असेत. व निर्माण झालेल्या परिस्थितीला संभना करित असेत.

याचाच अर्थ असा की, संकटाच्या काळात सुद्धा ग्रामपंचायतीची गावकऱ्यांना सहाय्य करित असते.
6] सार्वजनिक हितार्थे कार्य :-

प्राचीन काळातील ग्रामपंचायतीची वर्तमान काळातील ग्रामपंचायतीप्रमाणे सार्वजनिक हितार्थे कार्य करित असे. म्हणजे प्राचीन काळातील ग्रामपंचायती व गावच्या विकासाच्या संदर्भात जागरूक होत.

1] गावाच्या क्षेत्रातील पडित जमिनी लागवडीसाठी आणली जात असते.

2] गावातील रस्त्याचे बांधणी करणे.

3] वृक्षसाठी पाणी पुरवठ्याची व्यवस्था करणे.

4] लोकांना पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था करणे.

5] विविध शोषणे व जनसंख्या पाण्यासाठी तलावे बांधणे

7] आर्थिक स्वरूपाचे कार्य :-

प्राचीन काळातील ग्रामपंचायती आर्थिक स्वरूपाचे कार्य करित असते. त्याचे कार्य वर्तमान काळातील बरेच प्रमाणे असे. लोकांना कडून ठेवीच्या स्वरूपात रकमा रवीकारत आणि अशी रकमा किंवा पैसा गुरज असणाऱ्यांना त्याजाने देत असते त्यामुळे गावातील गरीब लोकांची आर्थिक अडचण दूर होत असते.

जातपंचायत :-

प्राचीन काळात जातीपंचायत या सामाजिक संस्थेस अतिशय महत्त्वाचे स्थान होत. जातीय पंचायत याचा अर्थ म्हणजे जातीतील आप-आपसातील संघर्ष व समस्या सोडविण्यासाठी निर्माण झालेली पंचायत होय. जातपंचायतीचे सदस्य त्या त्या जातीतून निवडले जात असते.